

יום הזכרון לשואה ולגבורה

התלבטנו רבות האם ניתן לקשר בין יום השואה לאיזושהי תודה. האם יש חיבור שאיננו מלאכותי שניתן לעשות? אולי תודה לחסידי אומות עולם? האם זה בכלל "שייך"? ואולי כדאי לדבר דווקא על הימים שאין לומר בהם תודה?

בחרנו לעמוד על כמה מתחים ביום זה: יאוש ואמונה, סופי ואינסופי, שכחה וזכרון

יאוש ואמונה

אני יודעת שבמחנה עבודה אמות בתוך שלושה ימים, אני אשכב ואמות ובכל זאת לא אחשוב שהחיים אינם צודקים. (אתי הילסום, חיים כרותים עמ' 96). כשאני אומרת לאחריים: אין טעם לברוח או להתחבא, לא נצליח להתחמק, מוטב ללכת עם כולם ולנסות לעזור לאחריים עד כמה שאפשר – זה נשמע תבוסתני מדי. זה נשמע לגמרי אחרת ממה שאני מתכוונת. עדיין איני מצליחה לבטא את תחושת החיות והאור שבי, האוצרת בתוכה גם את כל הסבל והמצוקה. אני עדיין מדברת בנימה פילוסופית מלומדת, וזה נשמע כאילו המצאתי לי איזו תיאוריה מנחמת כדי להנעים את החיים. מוטב שאלמד בינתיים לשתוק ולהיות. [...] רצייתי לומר רק זאת: המצוקה כאן באמת נוראה, ובכל זאת, בשעות הערב, כשהיום נסוג ומתרחק, אני צועדת בצעדים קלילים לאורך גדרות התיל ומלבי עולה תמיד התחושה – ואין מה לעשות, זה פשוט כך, זה משהו עמוק ובסיסי: החיים נפלאים ונשגבים... מותר לנו לסבול אבל לא להיכנע לסבל. ואם נישאר בחיים, ונישאר שלמים בגוף ובנפש, ובעיקר בנפש, בלי מרירות, בלי שנאה, תהיה לנו זכות לומר את דברנו אחרי המלחמה. (שם, עמ' 154)

- כיצד הייתם מגדירים את הרגש העולה מתוך המילים של אתי הילסום?

- האם אתם חשים כי היא רואה נכוחה את המציאות?

הניסיון להישאר דבוק באמונת השי"ת אחרי השחרור היה קשה יותר מהניסיון בעת החורבן עצמו... במחנות פיעמה בנו כל הזמן התקווה הגדולה שמיד למחר תבוא הגאולה... וחשבנו שלפתע פתאום תהיה ההתגלות והגאולה ונראה עין בעין מדוע סבלנו ונבין מה הוא החשבון והתכלית של הייסורים. אבל היותר קשה היה יום השחרור – קראו לזה "שחרור", אבל איני יודע איזה שחרור הוא זה – כי אדרבה התגלה לנו החורבן שמסביבנו, ויחד עם זה ראינו ששום דבר לא נשתנה, העולם כמנהגו נוהג והסתר הפנים הוא כפי שהיה ולא מצאנו שום שינוי בעולם.

היהודים יוצאי מחנות ההשמדה התגוללו בצריפים והרוצחים הגרמנים גרו בבתים מסודרים; רציחות ופוגרומים נערכו במקומות רבים, ופליטים יהודים נדדו מארץ לארץ כשהם נאלצים להבריא את הגבולות ושום מדינה לא הייתה מוכנה לקבל אותם, ועוד. לנוכח כל זה יהודים רבים שהחזיקו מעמד ועמדו בניסיונות קשים איבדו, לדאבון ליבנו, את אמונתם ולא עצרו כוח להמשיך הלאה.

יום השחרור, הרב חיים אלטר ראטה, כל הכתוב לחיים, הוצאת בא"ר חיים - בני ברק, עמ' צב

- מדוע היה הנסיון בשחרור קשה מן הנסיון בעת החורבן עצמו?

סופי ואינסופי

כאשר אתה רואה חוטם, עיניים מצח וסנטר, ואתה מתאר אותם, אזי אתה פונה אל האחר כאל אוביקט... ייחודן של הפנים נעוץ במה שאינו יכול להצטמצם כדי תפישה. ראשית - יש לציין את עצם תמימותן של הפנים, הצגתן הגלויה ללא הגנה. מבין כל אברי הגוף עור הפנים הוא עירום ביותר ודל ביותר. עירום ביותר - אף שבצורה מהוגנת. ודל ביותר - שכן יש בפנים דלות בסיסית; והראיה, שאדם משתדל לחפות על דלות זו בהעמדות פנים ובגינונים למיניהם. הפנים חשופות ומאוימות, כביכול מגרות אותנו למעשה אלימות. יחד עם זאת, הפנים אוסרות עלינו להרוג... הפנים הן משמעות, משמעות ללא הקשר. האחר ביושר פניו [כלומר: בפניו המישירות, ת"ג] אינו דמות בתוך הקשר. אדם הוא בדרך כלל דמות: פרופסור בסורבון, בנו של פלוני, מה שכתוב בדרכונו... והאופן שבו הוא נוהג להתלבש ולהציג את עצמו. וכל משמעות - שאתה בא לייחס אליו - קשורה בהקשר ההוא. ואילו כאן נהפוך הוא: הפנים הן משמעות לעצמן. אתה - זה אתה... הפנים הן מה שאינך יכול להרוג, או, לפחות, משמעותן היא לומר: 'לא תרצח'.

(עמנואל לוינס, אתיקה והאינסופי, הוצאת הספרים ע"ש י"ל מאגנס, עמ' 67-68).

- מהו אותו רגע מעבר בין ראית אוביקט לסוביקט?

- מדע הפנים אומרות "לא תרצח"?

זכרון ושכחה

משחרב בית האחרון רבו פרושין בישראל שלא היו אוכלין בשר ולא שותין יין. נטפל להם ר' יהושע, אמר להם: מפני מה אין אתם אוכלים בשר? אמרו לו: נאכל בשר, שבכל יום היה תמיד קרב לגבי מזבח ועכשיו בטל?! אמר להם: לא נאכל. ומפני מה אין אתם שותים יין? אמרו לו: יין נשתה, שבכל יום היה מתנסך ע"ג המזבח ועכשיו בטל?! אמר להם: לא נשתה. אמר להם: אם כן, לחם לא נאכל - שממנו היו מביאין שתי הלחם ולחם הפנים, מים לא נשתה - שמהן היו מנסכין מים בחג, תאנים וענבים לא נאכל - שמהן מביאין בכורים בעצרת. שתקו. אמר להם: בני, להתאבל יותר מדאי אי אפשר, ושלא להתאבל כלל אי אפשר; אלא כך אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסידי ומשייר דבר מועט זכר לירושלים. עושה אדם עסקי סעודה ומשייר דבר מועט זכר לירושלים. עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירה דבר מועט זכר לירושלים. שנאמר (תהלים קלז): אם אשכתך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי. תוספתא סוטה, פרק טו

- מהי המגמה שרווחה בישראל לאחר חורבן הבית? מהי העמדה הנפשית המובילה לזה?
- מהי ההצעה של ר' יהושע: "להתאבל יותר מדאי אי אפשר ושלא להתאבל כלל אי אפשר"?
- מה מציעים חכמים? באיזה מובן טקסים אלו מבטאים אבל?
- האם אנחנו כדור שני ושלישי מחזיקים בטקסים שונים המבטאים: להתאבל יותר מדאי אי אפשר ושלא להתאבל כלל אי אפשר?

בין פרופורציה לפרופורציה

וכאז - כן עתה. כשם שבימים ההם, כאשר פרצה התבערה הענקית מתוככי ארץ הדמים הארורה ולשוונת-האש התפשטו והשתוללו כמעט בכל מדינות אירופה וביחוד בארץ פולין, ושרפו והשמידו את כל בית ישראל, כשם שהיינו אז מוכי-תדהמה והמוח האנשי לא היה מסוגל לתפוס איך מתחולל חזיון-אימים כזה לעין השמש, כיצד נהפכה מדינה שלמה בת מיליוני אנשים למאורה של חיות טרף משתוללות הצמאות לדם יהודי וידיהם המסואבות מבעירות את כבשני-המוות הענקיים של טרבלינקה אושביץ ובלזיץ, בהם שרפו יומם ולילה את גופותיהם של מיליוני הקדושים ואפרם פוזר לכל רוח ועצמותיהם נטחנו ושימשו כדשן לסבון וכזבל לשדות, איך יתכן שכל זה ייעשה על-פני כדור הארץ בריש גלי ובאין

מפריע ליצורים המזוהמים הללו - כך גם עתה, אחרי שחלפה כבר מאז תקופה של כ"ה שנים והתרחקנו מרחק רב מאימי הימים ההם, עדיין התדהמה במקומה עומדת ולית מחשבה תפיסא ביה כלל, אפסה מאתנו נקודת-אור שתפזר קמעא את חשכת המחשבה העוטפת סוגיא זו ותבהיר מעט את מאורעות השואה. מרבית הספרים והסופרים שכתבו על נושא זה החטיאו את המטרה ולא נגעו אפילו באפס קצהו. ובכגון דא נאמר "המשכיל בעת ההיא ידום" (עמוס, ד'), כי רק הדממה המעיקה של המשכיל היא הביטוי היחיד ההולם את העת ההיא". (בעל הנתיבות שלום, ההרוגה עליך).

• מה הקשר שקושר בעל הנתיבות שלום בין התפיסה בשואה לבין תפיסתינו עכשיו? כיצד שתיקה היא התשובה לאיש משכיל?

שמעתי סיפור מופלא שהתרחש אי שם בחודש אוקטובר 1963 למניינם. הסיפור על זושה ואברם. ניצולי שואה ששרדו את התופת וזכו לעלות לארץ ישראל ולהעמיד בית ומשפחה בעיר הקודש והגלים הגבוהים - נתניה. אברם הוא סנדלר צנוע שלא מרבה במילים וזושה היא עקרת בית שמתמחה בהגדרת המושג "אם פולניה" וכמובן - אפיית עוגיות מנחמות. בדירת שני החדרים הצנועה, עם ריח נפטלין ואבקות סוכר מתוק, הם חיזו בעיקר את העבר והעתיד לבוא. בתם הצעירה שלומית, שבדמה גם כן זורם זיכרון המלחמה ההיא, התעוררה יום אחד לקול זעקות רמות מהסלון המשפחתי (שהיה עבודה גם חדר השינה בדירה הקטנטנה); בעיניים מנומנות ראתה את דמותה של זושה מחזיקה בידה את הווילון הצהוב הגדול שכיסה את חלונות הסלון והיא רוטנת לעברו כאילו כל רגע היה יכול להתעורר לחיים ולענות לה: "איך הוא עשה את זה?! הוא לא מתבייש?!?" זעקה זושה. "זה לא יכול להיות!". זה הזמן לציין כי זהו לא היה ווילון רגיל. הווילון הצהוב הענק (שכיסה בפועל חלון זעיר בגודל של מטר על מטר), היה עבור זושה הפריט הראשון שרכשה בחייה החדשים שהיה עבורה ל"מותרות": ווילון "מפואר". "של עשירים". כמה סמלי. אבל היי, זה רק ווילון, כן? מה כבר יכול להיות? בירור קל העלה שהווילון האהוב על זושה נשלח לניקיון יסודי אצל הכבסן השכונתי (כן, פעם היה כזה דבר) וחזר משם עם פגם קל בקצהו השמאלי התחתון. "אני לא מאמינה שהוא עשה את זה!!", זה אסון!" המשיכה והוסיפה כמה ביטויים בידיש שפשוט אי אפשר לתרגם לעברית. "עגמת נפש!!" הוסיפה. שלומית קמה מהספה באסרטיביות, משכה את הווילון בכוח מידה של זושה וצעקה: "די! די כבר!! תפסיקי לצעוק!! ממה את עושה עניין?! בחיים לא ראיתי אותך ככה! את, אמא, שעברת את מחנות ההשמדה הגרועים ביותר, את השואה הנוראית, שאיבדת את כל משפחתך תחת זוועות הגרמנים... איך את מצליחה להתעצבן כל כך מלכלוך קטן ומטופש בוילון?? מי בכלל רואה את זה??"

זושה עצרה, הסתכלה אל בתה היחידה בעיניים ואמרה: "שלומיתק'ה, אחרי כל מה שעברתי שם, אם לא הייתי יכולה להתרגז על הווילונות, לא הייתי יכולה לחיות. היו צריכים לשים אותי מזמן בבית משוגעים". פשוט. ככה. (ליאור טף)

- האם אנו כחברה חיים יותר את המציאות של האדמו"ר מסלונים או של הסיפור שמביא ליאור?